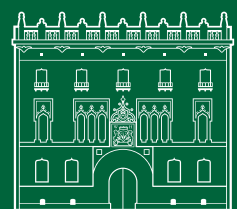

LÄRARHANDLEDNING – ELEVANPASSAD

Herrskap och tjänstefolk

Hallwylska museet

Wilhelmina von Hallwyl och
Walther von Hallwyl, målade av
Édouard Botibonne år 1865.

Introduktion

Det här är Hallwylska museet. I det här stora huset bodde Walther och Wilhelmina von Hallwyl för ungefär hundra år sedan. De var väldigt rika.

I Walthers och Wilhelminas hus arbetade ungefär tio personer. De lagade mat till Walther och Wilhelmina, serverade maten till dem, lagade deras kläder, städade i alla rummen, körde runt dem i bilen och gjorde allt möjligt annat också.

De som arbetade hos rika familjer kallades för tjänstefolk och de rika familjerna kallades för herrskap.

2. ÖVRE VESTIBULEN

Om övre vestibulen

När fina gäster kom hit och hälsade på fick de gå uppför den här stora trappan. Tjänstefolk och bud fick gå in bakvägen.

I det här stora huset finns ungefär fyrtio rum, på fem våningar. På väggarna i övre vestibulen hänger massor av porträtt på Walther von Hallwyls släktingar. Han kom från en väldigt fin familj.

Walther och Wilhelmina

I övre vestibulen finns två målningar av Walther och Wilhelmina. Wilhelmina har på sig en rosa klänning och hon har mörkt, lockigt hår. Walther har mörkt hår och mörk mustasch. Han håller en handske i ena handen. *Om ni är på plats i museet: Kan ni hitta dem?*

Walther och Wilhelmina hade väldigt mycket pengar. De blev rika på ett sågverk i Hälsingland som Wilhelminas pappa hade startat. På sågverket gjorde man plank och brädor av trästockar. Wilhelminas pappa ägde en stor verkstad där man gjorde maskiner och saker av stål och järn också. Sågverket låg i Ljusne och järnbruket i Woxna.

1. Introduktion

2. Övre vestibulen

Om övre vestibulen
Walther och Wilhelmina
Herrskap

3. Matsalen

Om matsalen
Ett modernt hem
Tjänstefolk
Arbeten
Lön

4. Vardagssalongen

Om vardagssalongen
Besök
Ebba och Ellen
Irma och Elma
Giftermål
Om gården
Badrum och toaletter

5. Stora salongen

Om stora salongen
Semester och ledighet
Herrskapets kläder
Tjänstefolkets kläder
Titlar och tilltal

6. Biljardrummet

Om biljardrummet
Fattiga barn
Rika barn

Familjen von Hallwyl med släktingar på 1880-talet.

Wilhelmina von Hallwyl, målad av Julius Kronberg år 1895.

När Wilhelmina var liten bodde hon i Gamla Stan i Stockholm. Walther bodde i Schweiz. De träffades när de hade blivit vuxna och båda var på semester i Tyskland. I mitten av 1800-talet gifte de sig och fick fyra döttrar. När döttrarna var små bodde hela familjen på en stor gård på landet, i Södermanland.

Efter ganska många år flyttade familjen till Stockholm. När döttrarna hade blivit vuxna och flyttat hemifrån bestämde Walther och Wilhelmina att de skulle bygga det här huset. Deras drömhush! Det tog fem år att bygga.

Wilhelmina var ungefär 55 år gammal när hon flyttade in i huset (ungefär så gammal är hon på tavlan).

Sedan bodde Walther och Wilhelmina i det här huset på vintrarna. På somrarna reste de utomlands eller åkte till något av sina sommarställen. De hade flera stycken. Ett kallades Hildesborg och låg nära Landskrona.

Walther arbetade på kontoret som låg på första våningen. Han var chef för det stora träföretaget som Wilhelminas pappa hade startat

Wilhelmina samlade på konst, gamla fina möbler, porslin, smycken, gamla vapen och silversaker. Hon bestämde att huset skulle bli museum här i framtiden och skrev upp allt hon visste om sakerna i stora böcker.

Walther dog år 1921 och Wilhelmina år 1930. Hallwylska museet öppnade år 1938.

Herrskap

Herrskap var rika familjer som tjänstefolket arbetade hos. Walther och Wilhelmina var herrskap.

Det fanns många stränga regler för hur man skulle uppföra sig, tala och leva om man var herrskap. Livet var inte alltid lätt, även om man hade mycket pengar.

3. MATSALEN

Om matsalen

Det här är matsalen. Här åt Walther och Wilhelmina frukost, lunch och middag. Wilhelminas sällskapsdam fröken Uhse åt också här. Sällskapsdamen var som en kompis, hennes jobb vara att hålla Wilhelmina sällskap.

Ibland hade man stora festmiddagar i det här rummet, men inte så ofta. Det får plats ungefär 30 personer runt bordet om man drar ut det.

När man hade fin middag ville man gärna lyssna på lite musik medan man åt. Uppe vid taket på ena sidan av rummet finns två avlånga luckor.

Om ni är på plats i museet: Kan ni hitta dem?

Bakom luckorna finns den hemliga musikläktaren. Där kunde en orkester sitta och spela musik utan att synas. Då kunde de som satt i matsalen lyssna på musik ungefär som när vi nuförtiden lyssnar på musik i högtalare, utan att se de som spelar!

Ett modernt hem

Över bordet hänger en stor gammal ljuskrona från 1600-talet. Glödlamporna sattes dit på Walther och Wilhelminas tid. Glödlampor och elektrisk belysning var väldigt nytt och modernt då. Det var inte många som hade elektriska lampor hemma, inte ens om man

Köket

Tjänstefolket på Hamngatan 4 år 1930

Husan Annas sovrum

var så rik som Walther och Wilhelmina.

Walther och Wilhelmina hade många andra elektriska apparater också. De hade både dammsugare och brödrost. Det var också väldigt nytt på deras tid.

Det fanns både varmt och kallt rinnande vatten i huset. Det var ovanligt för hundra år sedan. Oftast behövde tjänstefolket i fina hus gå ut och hämta vatten vid en pump och släpa på tunga vattenhinkar. Men i det här huset behövde man bara vrida på kranen i köket så kom det vatten, vilken lyx!

Walther och Wilhelminas hus var så modernt att rummen värmdes upp med varm luft. Det sitter vackra galler högt upp och långt ned på väggarna i rummen, därifrån strömmade varmluften in. De öppna spisarna som finns i nästan varje rum eldade de aldrig i. Tjänstefolket hade kakelugnar i sina rum att elda i. Senare fick de element som användes istället.

Köket

Tjänstefolket åt inte sin mat här i matsalen. De åt nere i köket som ligger i källaren. De åt inte riktigt samma fina mat som Walther och Wilhelmina. Deras mat var lite enklare, men god och bra.

Walther och Wilhelmina behövde varken gå ut och handla eller laga sin mat själva. De betalade tjänstefolk för att både handla, laga maten och servera den. Maten skickades upp från köket till matsalen i en liten elektrisk hiss.

TJÄNSTEFOLK

Tjänstefolket på Hamngatan 4, år 1930

Det var inte bara Walther och Wilhelmina som bodde i sitt hus. Många av de som arbetade i huset bodde också där. I huset bodde ungefär 10 tjänstefolk.

Arbeten

Sveriges befolkning ökade väldigt mycket på 1800-talet. Då flyttade många människor från landsbygden till städerna. I städerna fanns det fler jobb.

På den tiden fick man inte riktigt välja själv hur man ville leva och vad man ville arbeta med. Det fanns vissa arbeten för rika människor och andra arbeten för fattiga människor. Män och kvinnor fick inte heller arbeta med riktigt samma saker.

Det var vanligt att gifta kvinnor var hemma och tog hand om hemmet och barnen istället för att arbeta.

Ellen de Maré (senare Roosval, född von Hallwyl), målad av Julius Kronberg år 1896.

Ebba von Eckermann (född von Hallwyl), målad av Julius Kronberg år 1895.

Det fanns inte förskolor som det finns nuförtiden. I riktigt fattiga familjer behövde alla i familjen arbeta, till och med barnen.

Män och kvinnor som inte hade särskilt mycket pengar eller utbildning kunde arbeta på fabrik, i butik eller på byggarbetsplatser. De arbetena passade inte för alla. Man behövde vara väldigt stark. Lönen var låg också. Många ville hellre arbeta som tjänstefolk hos en rik familj.

Om man var en rik och ogift kvinna som hade gått i skolan ganska länge, kunde man arbeta som lärare, sjuksyster eller guvernant. Guvernant var en sorts lärare som arbetade hemma hos rika familjer. Man kunde också arbeta som sällskapsdam. Då var man

som en kompis till en rik kvinna.

Rika män brukade arbeta som till exempel direktör för ett företag, chef på en bank eller chef på en tidning, som handelsman eller som militär. De kunde också arbeta hos kungen. Rika, gifta kvinnor brukade inte arbeta.

Lön

Walther och Wilhelminas tjänstefolk hade högre lön än tjänstefolket hos många andra fina familjer. Därför var det nog många som ville arbeta hos dem. Ungefär år 1900 tjänade betjänten Eskil 540 kr om året, kammarjungfrun Hulda 520 kr om året och husan Anna 350 kr om året. De flesta husor på den här tiden tjänade ungefär 200 kr om året så det var bra löner.

Tjänstefolket fick pension när de hade slutat arbeta. Det betyder att de fick lite pengar så att de klarade sig när de hade blivit äldre och inte kunde eller orkade arbeta längre. Det var inte alla som fick pension för hundra år sedan. Betjänten Eskil fick 3000 kr om året i pension efter att Walther och Wilhelmina hade dött.

4. VARDAGSSALONGEN

Om vardagssalongen

Här i vardagssalongen tog Wilhelmina emot vänner och gäster som kom på besök. De kunde skriva sina namn i den stora gästboken som ligger på bordet.

I det här rummet finns också Wilhelminas skrivbord. Där satt hon och skrev brev.

Walther och Wilhelmina hade telefon. Det var en ny uppfinning på deras tid. Det fanns inga mobiltelefoner då. Det vanligaste var att skriva brev och skicka med posten till varandra. Man kunde också skicka korta meddelanden som kallades ”telegram”.

Besök

När man kom på besök i huset på Walther och Wilhelminas tid skulle man först anmäla sig hos portvakten. Han tog emot alla gäster vid porten.

Om man kom med bud eller leveranser fick man gå till köksingången inne på gården. Då fick man inte gå in genom den stora entrén i portvalvet.

Bara gäster som skulle träffa herrskapet fick gå in genom stora entrén. Där inne tog betjänten Eskil emot dem. Sedan fick de träffa Walther och Wilhelmina.

Ebba och Ellen

Walther och Wilhelminas döttrar Ellen och Ebba finns på två målningar i vardagssalongen. Ellen står upp och har på sig en gul, lång klänning. Ebba sitter ned med en uppslagen bok i handen.

Om ni är på plats i museet: Kan ni hitta dem?

Elma von Hallwyl, målad av Arvid Gottfrid Virgin år 1872.

Irma von Geijer (född von Hallwyl), målad av Julius Kronberg år 1895.

Badrummet

Irma och Elma

I rökrummet finns en målning av Walther och Wilhelminas dotter Irma. Hon har på sig en lång, grön klänning med rosor i midjan.

Walther och Wilhelmina fick en dotter som hette Elma också. Hon dog när hon var jätteliten.

Giftermål

För hundra år sedan gifte man sig inte alltid för att man var kär. Ibland gifte man sig för att ens föräldrar bestämde det. Rika personer brukade gifta sig med andra rika personer.

Walther och Wilhelminas dotter Ellen gifte sig med en man som hette Henrik. Sedan blev hon kär i en annan man och ville skilja sig från Henrik. Det tyckte inte hennes föräldrar att hon skulle göra. Man brukade inte skilja sig om ens familj var så rik som Ellens familj var. Man var orolig för vad andra skulle tycka.

Ellen vägrade lyssna på vad familjen tyckte, så hon skiljde sig i alla fall. Det tyckte hennes föräldrar inte alls om. De bestämde att Ellen inte fick komma hit till huset efter skilsmässan. Det tog tio år innan alla blev vänner igen.

Om gården

Om man tittar ut genom fönstret i vardagssalongen ser man gården. Där växer inga träd eller blommor. Marken är täckt av stenplattor. På gården finns två stora portar som leder in till ett stall och ett garage.

På gården arbetade gårdskarlen, han höll gården ren och fin.

Badrum och toaletter

Tjänstefolket hade sina toaletter ute på gården. Det var torrdass. Man kunde inte spola. Istället kom en person och tömde dassen ibland. Efter några år fick tjänstefolket vattentoaletter som man kunde spola på. Lite senare fick de också ett badrum i källaren att dela på. Tjänstefolket arbetade nästan jämt, men när de var lediga var det vanligt att de gick till badhuset. Där kunde man tvätta sig ordentligt. De flesta bostäder hade inte badrum på den tiden.

Walther och Wilhelmina hade två toaletter nära sitt sovrum. De toaletterna fick bara herrskapet använda.

Badrummet

Walther och Wilhelmina hade också ett lyxigt badrum med badkar och rinnande vatten. Det var det inte många som hade på deras tid, inte ens om man hade mycket pengar! Badrummet fick bara herrskapet använda.

5. STORA SALONGEN

Om stora salongen

Stora salongen är ett stort och vackert rum. Taket är täckt av guld och här finns många glittrande ljuskronor och sidenklädda gamla möbler.

Walther och Wilhelmina var nästan aldrig i det här rummet. De brukade bara vara här inne när de hade stora fester eller när det var jul, påsk eller nyår.

På julafton dansade herrskapet genom alla de fina salongerna. Då fick tjänstefolket också vara med. Annars brukade tjänstefolket bara vara i de fina salongerna för att sköta sina arbetsysslor.

Walther och Wilhelminas dotter Irma och Irmas man Wilhelm på 1890-talet.

Semester och ledighet

Tjänstefolket hade inte semester på sommaren. De fortsatte arbeta som vanligt, fast i Walther och Wilhelminas sommarhus istället för i det här huset.

Innan de åkte iväg på sommaren täckte tjänstefolket över alla möbler med tyg. Det var för att skydda möblerna mot ljus och damm medan huset stod tomt.

Walther och Wilhelmina firade ofta jul på sin dotter Irmas slott Vegeholm i Skåne. Då kunde tjänstefolket få några dagar ledigt, annars hade de ingen semester då heller. Nuförtiden får man inte arbeta hur många timmar som helst i sträck, men så var det inte för hundra år sedan. Det fanns ingen gräns för hur länge man fick arbeta på dagarna. Det fanns inte heller några regler om att man skulle ha semester.

Det var långa dagar för tjänstefolket.

Herrskapets kläder

Det var viktigt att alltid vara fint klädd om man var herrskap. Herrskapet ville visa att de hade mycket pengar och kunde köpa fina kläder.

Kläderna som herrskapet hade på sig var ofta svåra att ta på sig själv, det kunde vara åtsittande plagg och många knappar i ryggen. Därför behövde tjänstefolket hjälpa herrskapet att klä på sig på morgonen och klä av sig på kvällen.

Herrskapet bytte ofta kläder flera gånger om dagen. De skulle ha på sig olika kläder om de skulle gå på promenad i parken, dricka te hemma hos någon eller gå på fin middag.

Walther brukade ha på sig fina kostymer och färgglada silkesstrumpor. Han hade en mustaschformare. Den hade han över mustaschen på natten, för att mustaschen inte skulle bli rufsig när han sov.

Wilhelmina brukade ha ganska enkla kläder på dagarna. Hon arbetade så mycket med sin katalog där hon skrev upp allt om sina saker, så hon kunde inte ha för ömtåliga och fina kläder på sig då. Hon brukade ha håret uppsatt i en knut. Till fest brukade hon ha elegantare kläder på sig.

Tjänstefolkets kläder

Tjänstefolket i fina hem brukade ha bestämda arbetskläder. De skulle vara hela och rena. Man hade olika kläder beroende på vad man arbetade med.

Betjänten Eskil brukade ha på sig en svart- och gulrandig väst och en svart kostym som kallas "livré" när han serverade maten i matsalen. Han hade alltid på sig väldigt stiliga kläder, eftersom han skulle servera herrskapet och deras gäster.

Husan Anna var inte lika tjusigt klädd som be-

Tv. klänning som Wilhelmina hade på ett bröllop år 1909 och en av Walthers kostymer.

T.h betjänten Eskils vardagslivré och husan Annas vardagsuniform.

tjänsten Eskil, eftersom hon inte träffade herrskapet så ofta. Hon brukade ha på sig en ljusblå klänning med knappar fram, vit krage, en vit hätta på huvudet och ett vitt förkläde över. Förklädet hade hon för att skydda klänningen. Det var viktigt att förklädet alltid var rent och fint.

Titlar och tilltal

Varken herrskapet eller tjänstefolket sa "du" till varandra. Istället sa man oftast varandras förnamn eller efternamn. Om kokerskan ville be husan Anna att hämta en kopp kaffe kunde hon säga "Skulle Anna kunna hämta en kopp kaffe?".

Ibland kallades man för sin titel, det betyder att man kallades för det som man jobbade med. En doktor kunde kallas för "doktorn" och en magister kallades "magistern". Magister var en manlig lärare förr i tiden. Kvinnliga lärare kallades för fröken. Om man ville be magistern om hjälp så kunde man säga "Kan magistern hjälpa mig?".

Walther och Wilhelmina kallades för "Greven" och "Grevinnan" av tjänstefolket. Walther familj i Schweiz var adlig. Hans släkt hade varit grevar och grevinnor. Därför kallade han sig för greve när han hade flyttat till Sverige också. Wilhelmina började kalla sig för grevinna när hon hade gift sig med Walther.

6. BILJARDRUMMET

Om biljardrummet

I biljardrummet kunde herrskapet spela biljard. Walther och Wilhelmina hade också en kägelbana uppe på vinden. Det är som en bowlingbana!

Tjänstefolket fick inte spela biljard eller kägelspel, men betjänten och portvakten brukade spela kort ibland.

Fattiga barn

För hundra år sedan brukade barn i fattiga familjer bara gå i skolan i 6 år, tills de var ungefär 12 år. Sedan var de tvungna att börja arbeta och tjäna pengar till sin familj.

Fr v. Walther och Wilhelminas barnbarn Erik och Margit von Geijer år 1911. Walther och Wilhelminas döttrar. Ellen och Ebba på 1880-talet. Fröken Pflaum på 1860-talet. Wilhelmina på 1850-talet.

Det fanns säkert barn som skulle ha velat gå i skolan längre, men många familjer behövde verkligen pengarna som barnen tjänade på att arbeta. Därför kunde inte barnen fortsätta gå i skolan.

Barnen fick arbeta med ungefär samma saker som de vuxna. Man kunde få arbeta i fabrik, på en bondgård, eller som tjänstefolk hos en rik familj. Alla arbetade väldigt många timmar om dagen och det var ofta tunga arbeten.

Rika barn

Även för barn i rika familjer kunde livet nog vara tungt, fast på andra sätt. Rika barn var ofta tvungna att plugga väldigt mycket och uppföra sig ordentligt hela tiden. De fick inte leka helt fritt så mycket.

Rika barn brukade gå i skolan tills de var vuxna. Ibland gick de i särskilda pojk- eller flickskolor, eller så hade de en privatlärare hemma. De brukade också ha en barnsköterska som tog hand om dem. Ofta åt barnen tillsammans med tjänstefolket i köket och träffade bara sina föräldrar ibland.

Barn i rika familjer hade på sig kläder som var ganska lika de vuxnas. Kläderna kunde vara trånga och ha många knappar. Ofta var de sydda av dyra, ömtåliga tyger. Det var nog inte så lätt att springa runt och leka i dem. Man fick akta sig noga för att inte bli smutsig eller riva sönder de fina tygerna.

Wilhelmina föddes och växte upp i en rik familj. Hon gick inte i skolan med andra barn. Istället hade hon en privatlärarinna hemma som hette Fröken Pflaum och som bestämde över henne. Wilhelmina tyckte inte om fröken Pflaum. Fröken Pflaum ville inte att Wilhelmina lekte med andra barn. Wilhelmina brukade stå bakom grinden till sitt hus och se på de andra barnen lekte.